

Ritter György

Hazáink¹

Német és magyar kényszeremigrációs sors
a II. világháború utáni Magyarországon

*Ungardeutsch
ist das Maß
des tüchtigen Aussterbens
(Valeria Koch: Ungardeutsch)*

*Most, amidőn máshol élek,
szülőföldem- s otthonomtól messze,
Szántok, vetek, most is, de már
nem szól a (kis) dalos fülemüle.
Elnémult már énbennem is
a szépen csengő, kedves magyar nóta
Hallgatagon gondolkozva
azt nézzük, hogy meg van-e a norma.
(Csenky Lajos: Valahol Felvidéken!)*

Két sors állított meg. A bűnösöké. Legalábbis azok voltak a II. világháború utáni években, amikor elűzték őket szülőföldjükről. Németek és magyarok. Mégis magukat mindketten *magyaroknak* nevezik. Két sorsot igyekszem összehasonlítani. Egy elűzött, majd visszaszökött *ungardeutsch* nőt és egy kitelepített *pozsonyi magyar* férfit. Nem véletlenül szeretném párhuzamba állítani ezt a két életutat. A különbözőségekre és a hasonlóságokra szeretnék rámutatni, azokra a pontokra, a közös sorsra, amely hosszú évtizedekig a két etnikai tudatot (akár) egymás ellen (is) hangolta.

A második világháború után intenzív bűnbaképzés indult meg a kelet-közép-európai kormányok által. Céljuk egy volt, hogy megszabaduljanak elsősorban a „bűnösnek” kikiáltott nemzetektől és nemzetiségektől. Ez soha nem látott, négy-öt év alatt végrehajtott, több milliós migrációs következményeket hozott. Mindig érdekelt az a kérdés, hogy vajon az azonos sorsot, ám más életutat befutott személyiségek párhuzamos élettörténetei hogyan viszonyultak egymáshoz. Ezért két interjút készítettem, két kényszeremigrációban részt vett személlyel. A történelmi eseményekkel kapcsolatban a „hogyan?” kérdés mellett arra voltam kíváncsi, hogy mi olvasható ki a válasszokból és az életpaszlatokból. A két személyt anonimizáltam. A felek nemcsak részben ismerték egymást, de ugyanabban a Pest környéki faluban, Solymáron, sőt egy utcában is éltek. Élettörténeteik egyik kerete ez a település, ahol sorsuk egy (tágan

Ritter György (1980) filmkritikus és történelmi emlékezet-kutatással foglalkozik.

¹ A tanulmány a SZÉPSOLYMÁR ALAPÍTVÁNY (b.a.) és a BALASSI INTÉZET „DUNATÁJI NÉPEK KUTATÁSA” támogatásával készült.

értelmezett) közösségbe fonódott össze. Az interjúkat sok helyen szerkesztettem, egyszerűsítettem az olvashatóság kedvéért, de mindvégig törekedtem arra, hogy megtartsam az élő beszéd sajátosságait. Ahol szükségesnek éreztem, ott meghagytam az eredeti kérdést is. Anonim kezdőbetűvel (B. és Gy.) jelöltem azokat a bekezdéseket, amelyek az adott elbeszélőhöz tartoznak. A női interjúalany sajnos már elhunyt, a férfi pedig kénytelen volt máshova költözni a faluból. Az *ungarndeutsch* interjú 2008-ban, a *felvidéki magyar* 2012-ben készült. Túlnyomó többségében ugyanazokat a kérdéseket igyekeztem feltenni mindkét alanynak, de a megpróbáltatások elmondásánál szabadon beszéltettem őket.

*

A II. világháború utáni kényszermigrációk és népességmozgások összehasonlító elemzésére már akad elég példa a szakirodalomban,² de a beható szociológiai és történelmi elemzések, amelyek átfognák a „vándorlások” és jogfosztások okait a háború utolsó szakaszától (1944) a fordulatok évéig (1949), még váratnak magukra. Úgy gondolom, hogy a mikro- és makrotörténelmi összehasonlítások, valamint az *oral history* módszertana alkalmas olykor ismert történelmi folyamatok megvilágítására is. Erre teszek kísérletet ezen esszémben is.

A magyarországi németeket ért jogfosztások még a háború alatt megindultak, amikor a Vörös Hadsereg 1944. december 22-én kelt 0060-as parancsában *malenkij robotra* vitte a 18 és 30 év közötti (a parancs szövege szerint), német származású nőket, valamint a 17 és 45 év közötti férfiakat.³ Ezt a parancsot azonban a Vörös Hadsereg összes megszállt országára, tehát Magyarország mellett Romániára, Jugoszláviára, Bulgáriára és Csehszlovákia területére is kiterjesztették. A végrehajtás kétféle volt, „szerencsésebbnek” mondható az, akit valóban a mögöttes hadterületre vittek tényleges, rövid lefolyású munkákra, de többségüket kaukázusi vagy a Donyec-medence kényszermunkatáborába vitték.⁴ Ezzel párhuzamosan az emigráns csehszlovák kormány köztársasági elnöke, Eduard Benes politikájának végrehajtása, a tiszta nemzetállam megteremtése is kibontakozóban volt. A háború első szakaszában már folytak tárgyalások a nagyhatalmakkal a szudétanémetek kitelepítésével kapcsolatban. 1942-re Anglia, az USA és a Szovjetunió hozzájárulását is megkapta Benes. Az általa 1943 decemberében kötött szovjet-csehszlovák barátsági szerződésben nincs benne, de a tárgyalások alkalmával többször szóba került a németek és a magyarok kitelepítésének ügye. Sztálin és Molotov támogatásukról biztosították az elnököt. Ennek ellenére a szövetséges hatalmaknak az volt az álláspontjuk, hogy a szlovákiai magyarokkal szembeni kollektív büntetés, vagyis kitelepítés nem alkalmazható.⁵

1945. február 16-án Benes rádióbeszédében bejelentette, hogy a magyar és német nemzet ügyét végérvényesen rendezni fogják. Pár nappal később az SZNT 4/1945. sz. rendelete a német, magyar és szlovák hazaárulók 50 holdnál nagyobb földbirtokainak

² Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között - a németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggése*. Kecskemét, 1993.

³ Erről szóló kötet: dr. Bognár Zalán: *Malenkij robot - Egyetlen bűnük a származásuk volt*. Pécs, 2009.

⁴ A parancs alapja Sztálin 1944. december 16-án kelt 7616. számú rendelete volt. Ld. Márkus Beáta: A német lakosság kényszermunkára hurcolása, in *Rubicon* XXIII. évf., 237 sz. (2012/11), 54-56.

⁵ Vö. Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945-50*. Bp., 1988, Kossuth Kiadó, 103-105.

elkobzását írta elő. Ehhez hasonlított Magyarországon az a rendelet, amely 1945. március 15-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány megszüntette a nagybirtokrendszert, hogy a földművelésből élő népet földhöz juttassa.⁶ Ez a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP) elképzelését tükrözte. A helyi társadalmak revansként élték meg a földosztás politikáját. *A nincstelen tömegek földhöz juttatása, a szomszéd államokból érkező nagyszámú magyar menekült elhelyezése és a bukovinai székelyek letelepítése immár nemcsak a németek vagyoni, politikai és kulturális jogainak korlátozását, de kitelepítésük igényét is felvetette* – írja Tóth Ágnes történész.⁷

A csehszlovák politikai erők 1945. április 5-én hozták nyilvánosságra kormányprogramjukat Kassán, s ebben egyértelművé vált, hogy az új csehszlovák állam a magyar nemzetiségű lakosságot a kollektív bűnösség elve alapján hontalanságra akarja ítélni. Ezzel párhuzamosan elbocsájtották a magyar közalkalmazottakat és tanárokat, majd a közigazgatás vezetését komisszárokra bízta a magyar lakta településeken. Közben a front áthaladásával párhuzamosan megkezdődtek az internálások is. Pozsonyban tömeges méreteket öltött a lakások igénybevétele és a magyarok internálása, összegyűjtése. A kényszerített menekültek 1945 tavaszától többször kérték a magyar kormánytól a helyzet orvoslását.⁸

1945 nyarára a magyar bal- és jobboldali pártok egyetértettek a németek kitelepítésében, módjában azonban nem. Mindenekelőtt a nagyhatalmak hozzájárulását kérték, ezért 1945. május 26-án a magyar kormány maga kérte 200–250 ezer németnek a németországi szovjet zónába való áttelepítését.⁹ Ez egyre sürgetőbbé vált, hiszen a csehszlovák karhatalmi erők tömegesen utasították ki 1945 júniusában az 1938 után odakerült tisztségviselőket, tanárokat, papokat. Őket a Népgondozó Hivatal látta el, adatok szerint 1945. augusztus 31-én Magyarországra 5154 magyar közalkalmazott menekült, és ehhez még ugyanennyi más foglalkozású menekült tartozott. Három héttel később ez a szám a közalkalmazottak esetében 8387, a menekültek esetében 17 001 volt. A magyar sajtó 1945 tavaszától intenzíven foglalkozott az üggyel, a magyar kormányzat 27-szer fordult a SZEB-hez.¹⁰

A szövetséges hatalmak potsdami nyilatkozatai (1945. július 17.–augusztus 2.) csak ezután jöttek, és ezzel elhárult az akadály a németek kitelepítése előtt, de a konferencia elutasította a szlovákiai magyarság kollektív kitelepítését.¹¹ A szövetséges hatalmak döntései mögött azonban olyan politika állt, amely jóval korábban nyúlik vissza

⁶ 600/1945 M.E. számú rendeletének második része szövege a *Földbirtok elkobzásáról*, a Magyar Közlönyben március 18-án jelent meg.

⁷ Id. Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Bp., 2008, Gondolat Kiadó, 11.

⁸ Vö. Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, 2007, Kalligram, 143–150.

⁹ Az okokról és a felelősség kérdéséről még mindig vita folyik. Ennek egyik alapszövege: Beer Matthias: *A németek elűldözése Magyarországról és beilleszkedésünk a megosztott Németországba*, In Regio, Kisebbség, politika, társadalom, 14. évf., 1. sz., 73–97.

¹⁰ Adatokat és a telepítéseket végző szervek áttekintését lásd: Tóth 1993, 221.

¹¹ A potsdami konferenciával kapcsolatban rengeteg szakirodalom található, mégis a konferencia szövegének legfrissebb elemzését lásd, Marchut Réka: *A Pest megyei németek kitelepítése és annak előzményei (1945–1948)*, doktori értekezés. Kézirat, 175–189.

és amelynek része volt a térség komoly etnikai átalakítása a telepítések által.¹² A csalódott csehszlovákokat ez tárgyalásztalhoz kényszerítette a magyar kormánnyal, amely elfogadhatatlannak tartott a magyarokkal szembeni kollektív büntetést, de a németek kitelepítésének belpolitikai nyereségét kihasználták. Prágának két választása volt, vagy erőszakos kitelepítésbe kezd, vagy az országon belüli széttelepítésbe, reszlovakizációba.¹³ A szociáldemokraták hiába próbálták elérni a *Prágai Internacionálén* a kisebbségi jogok rendezését, az 1945. december 3-a és 6-a között tárgyaló csehszlovák és magyar delegációnak nem sikerült közös nevezőre jutnia. A Gyöngyösi János külügyminiszter és Clementis külügyi államtitkár között lezajlott eszmecsere a magyar fél területi kiigazításokat kezdeményezett, melyeket a szlovák fél nem fogadott el. Csehszlovákia álláspontja az volt, hogy a Szlovákiába költöző szlovák nemzetiségűekhez mérten, számarány szerint telepítenék át a magyarokat. A lakosságcserében mindkét fél minden vagyontárgyát átköltöztetheti, annak kárpótlását megkapja. Gyöngyösi elvetette a lakosságcserét, de az önként költözés elől nem zárkózott el. A szövetséges hatalmak nem léptek fel egyértelműen ebben az ügyben, az álláspontjuk az volt, hogy a két ország maga rendezze el a felmerült konfliktusokat.¹⁴

A magyar kormánynak azonban meg kellett küzdenie a menekülő bukovinai sélékelyek elhelyezésével és a földreformot követő temérdek földigényléssel. Az egyre feszültebb csehszlovákiai viszony miatt ismét a sváb kitelepítés jelentette a megoldást. A 1945. december 22-ei minisztertanácsi ülésen csak az MKP és az NPP tagjai érveltek úgy, hogy a potsdami határozatot kötelező érvényűnek kell tekinteni. Ebből látható, hogy a magyar kormány már a törvényelőkészítő vitákban is törekedett a kollektív elűzésre. Végül a Minisztertanács túlnyomó többséggel elfogadta a kollektív bűnösség elvét és a magyarországi németek kitelepítését. A sváb kitelepítés 1946. január 19-én indult meg Budaörsön. A magyar kormányzó erőknél tehát volt felelősségük a kollektív bűnösség elfogadásában, de a magyar társadalom és a hivatalok egyes vezetői ezt (sokszor) akadályozták.¹⁵ Az egyházi vezetők, köztük Mindszenty József esztergomi érsek és Ordass Lajos evangélikus püspök is tiltakoztak a kollektív bűnösség ellen. Ezek azonban nem tudták befolyásolni a kitelepítés menetét. Ezért a németek kitelepítése valójában lokális jellegű eseménysor volt, amely függött a település politikai színezetétől, ökonómiai jellegétől, a szállítás lehetőségétől. Annak ellenére, hogy a németek kitelepítésének motivációja, végrehajtásának intenzitása is különböző volt, mégis összegezhető jellemzői voltak.

Közben Gyöngyösi János ismét tárgyalásztalhoz kényszerült a csehszlovákokkal, 1946. február 6-a és 10-e között. Ebben a miniszter elfogadhatónak tartotta a lakosságcserét önkéntes alapon, ha az nem kifejezetten a magyarok megbélyegzése ellen szól. A külügyminiszter február 16-án mutatta be a magyar kormánynak a lakosságcsere-egyezmény tervezetét, amelyet 1946. február 27-én aláírtak Budapesten. Ez tartalmazta, hogy a csehszlovák kormány annyi szlovákiai magyart telepíthet át, amennyi szlovák Magyarországon jelentkezik átköltözésre. Ezen felül a 1000 háborús személyt

¹² Ld. Gerhard Seewann: *Geschichte der Deutschen in Ungarn, Band 2: 1860 bis 2006*. Marburg, 2012, Herder Ins. (= Seewann 2012), 333-336.

¹³ Balogh 1988, 108.

¹⁴ Vö. Tóth 193, 158-159.

¹⁵ Tóth 2008, 15.

kitelepíthet, valamint figyelembe kellett venni az addig kiutasított személyek számát is. A csehszlovák vezetés a csatolt jegyzőkönyvben ígéretet tett arra, hogy felfüggeszti a ki- és áttelepítési eljárásokat és a vagyonekhozadásokat.¹⁶ A szerződés azonban gyakorlatban nem oldotta meg a szlovákiai magyarok helyzetét.

Ezalatt gözerővel folyt a németek kitelepítése. A *Szövetségi Ellenőrző Bizottság* (SZEB) 1946. augusztus 1-jéig jelölte meg azt a határidőt, amíg a németek kitelepítését végre lehet hajtani.¹⁷ A németországbeli amerikai katonai és diplomáciai erők nyomására a kitelepítés ütemét lassították, amely 1946 nyarának elején elakadt, és csak az augusztus 22-én született megállapodás után indulhatott volna újra. Mégis a telepítési folyamatok egyre késnek, ráadásul több helyen megtörtént a telepesek birtokba helyezése, rátelepítése, ami miatt a társadalmi feszültségek nőttek, ráadásul a házukból kiköltöztetett és táborokba küldött személyek életkörülményei is rosszabbodtak.¹⁸

1946 tavaszán nyilvánvaló volt, hogy a magyarországi szlovákok nem szerettek volna Szlovákiába költözni, ezért a csehszlovák kormány fontosnak tartotta, hogy propagandát fejthessen ki a szlovák településeken. A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság 1946. március 4-én kezdte meg működését Észak-Magyarországon. Ennek ellenére a Szlovák Antifasiszta Frontja már 1945 óta folytatott ilyen tevékenységet a Tiszántúlon. Munkájuk eredményeképpen 95 724 regisztrált jelentkezett áttelepülésre,¹⁹ főleg földművesek. Később kiderült, hogy a jelentkezők negyede nem tudott szlovácul, többen már nem is éltek. Emiatt a csehszlovák kormány drasztikusabb lépésekre szánta el magát, és a kiéleződő ellentétek miatt 200 000 magyar egyoldalú kitelepítését tűzte ki célul, valamint a maradékokat reszlovakizálni szeretne volna. Ennek támogatása érdekében a párizsi békeszerződéshez fordult. Mivel ott nem jártak sikerrel, és a magyar közvélemény felháborítónak nevezte a történeteket, ezért a csehszlovák állam 1946. szeptember végétől a magyar nemzetiségűek tömeges deportálását kezdte meg a korábban németek által lakott területekre.²⁰ Az elűzések hatására naponta nőtt azok száma, akik átmenekültek a határokon, ezért 1947 elején újabb tárgyalások kezdődtek a csehszlovák és a magyar kormány között.²¹

A magyar kormány ezzel párhuzamosan, 1947. március 20-án ismét a SZEB közbenejárását kérte az amerikai hatóságoknál az elakadt német kitelepítés folytatására.²² Négy nappal később a magyar kormány megállapodott a csehszlovákokkal a lakosság-

¹⁶ Balogh 1988, 115-122.

¹⁷ A SZEB 1945. november 28-ai ülésének jegyzőkönyvében elosztotta, hogy az 500 ezer kitelepítendő német nemzetiségűt milyen százalékarányban kell kitelepíteni. Ezt havi leosztásban közölték, de a jegyzőkönyv szerint a SZEB is inkább 350 ezer német kitelepítését látta reálisnak. Ld. Feitl István (szerk.): *A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945-1947*. Bp., 2003, Napvilág Kiadó, 111-115.

¹⁸ E lokális jellegű eset jól demonstrálja az országban előforduló vagy előfordulhatott eseteket: Tóth Ágnes: „A nápeket kihajcsák a legelőre és ők azt viszik getoba akit akkarnak.” *Internálótábor Lengyel községben, in Kisebbségkutatás*, 15. évf. (2006), 4. szám, 621-642.

¹⁹ Az adat Tóth Ágnesnél 95 724 fő (Tóth 1993, 161), Balogh Sándornál 92 390 fő (Balogh 1988, 122).

²⁰ Ld. Vadkerty 2007, 232-309.

²¹ Balogh 1988, 122-131.

²² A SZEB 9. pontként tárgyalta az ügyet; Weems tábornok nem tudta megmondani, hogy mikor folytatódhat a sváb kitelepítés, ha egyáltalán folytatódhat, mivel az amerikai megszállási övezet túlnépesedett, Ld. a SZEB 1947. március 20-ai ülésének jegyzőkönyvét.

csere ismételt megindításával kapcsolatban, amely 1947. április 12-én indult újra. Mivel a magyar kormányt ez felkészületlenül érte – főleg a kitelepülő szlovákok és a betelepülő magyarok egyenlőtlen gazdasági helyzete miatt –, ezért még 1947. március 31-ei ülésén tárgyalta a magyarországi németek és a szlovákiai magyarok összeköltözését. További kérdés volt, hogy a földreformban nem jutott elég föld a betelepülő magyaroknak. Végül 15 kat. holdban és elővásárlási jogokban határozták meg a földhöz jutás lehetőségét. A magyarok kitelepítése lassan haladt, amit a magyar kormány még jobban szeretett volna. Ráadásul a magyarok sokszor még itthon maradt német családokhoz költöztek be, a falvak önkormányzatában többségében (1948 előtt) nem kaptak képviselést. Összességében az áttelepült szlovákiai magyarok rosszabb anyagi helyzetbe kerültek a korábinál. A lakosságcsere többszöri megszakításokkal 1949 nyaráig tartott, de 1948 után már csak az egzisztenciálisan fenyegetett családokat telepítették ki.²³

A svábok kitelepítésével kapcsolatban az amerikaiak annak ellenére elutasították a telepítések folytatását, hogy a magyar kormány minden kitéltet teljesített volna. A tárgyalások után, 1947. június 11-én újabb jegyzéket nyújtottak be a SZEB-hez, ezúttal azt kérve, hogy a németek kitelepítését a szovjet megszállási övezetbe történő szállítással folytassák. A Szovjetunió hozzájárult 50 ezer sváb kitelepítéséhez, így az augusztus 19-én²⁴ folytatódhatott. 1948. június 15-ig, a kitelepítés lezárulásáig 35 ezer német nemzetiségű személyt szállítottak a szovjet zónába. A kitelepítés mérlege szerint 166 800 főt telepítettek ki 1946 és 1948 között, ebből 116 ezer személyt az amerikai zónába és közel 50 ezret szovjet övezetbe. Pontos adatok híján nem tudni, de kb. 40–45 ezer ember menekült el a háború alatt a német nemzetiségűek köréből. Így kb. 230 ezerre becsülhető a Magyarországot elhagyó németek aránya.²⁵

A felvidéki magyar kitelepítésben összesen 90 ezer személy települt át Magyarországra, míg innen 60 ezer szlovák hagyta el az országot. Míg a magyar kitelepítettek között aránytalanul magas volt a közalkalmazottak és az értelmiségiek száma, addig az áttelepült szlovákok nagy része földműves, nincstelen, sikertelen vagy éppen kalandvágyó ember volt.²⁶

Az itt maradt németek közül 110 ezren hónapokon keresztül kiszolgáltatottságban éltek, a belügyi jelentések szerint a kitelepítés lezárulása után hazaszökött, visszatért vagy elbujdosott németek száma elérte a 10 ezret. Ők szintén illegálisan tartózkodtak az országban, tekintve, hogy a kitelepítés következtében (a határátlépéskor) elvesztették magyar állampolgárságukat. A belügyi jelentések alapján 1948 második felétől emelkedik meg a visszaszököttek aránya, és folyamatosan növekszik 1950-ig, amikor a nyugati határszakaszon határzárakat építenek ki. Akit nem sikerült visszatoloncolni, az 1949-ig jogfosztottságban élt, ekkor kezdték ugyanis a kitelepítésre kijelölt, de itthon maradt németeknek biztosítani a munkavállalást és a lakóhely, illetve a tartózkodási hely korlátozásának a feloldását. Az 1950 tavaszán megjelent 84/1950 MT sz. rendelet megszüntette a kitelepítésnél hozott korlátozásokat, és előírta, hogy aki az illetékes szerveknél jelentkezési kötelezettségét teljesíti, az visszanyeri állampolgárságát.

²³ Vö. Tóth 1993, 163-170.

²⁴ A SZEB jegyzőkönyvekben ennek tárgyalása az 1947. augusztus 15-ai ülés 5. pontjában került megvitatásra. Ld. Feitl 2003, 359-360.

²⁵ Ld. Tóth 2008, 15-16.

²⁶ Vö. Tóth 1993, 170-175.

A magyarországi németek és szlovákiai magyarok elűzése a kicsinyes, szűklátó-körű, korabeli politika eredménye volt, melyet az etnikai alapú átrendezés, a vagyoni és jogi korlátozás, valamint a kollektív bűnösség elve vezetett, és ami a nagyhatalmak hallgatóságos, a szovjetek tényleges támogatásával zajlott le. A párhuzamosságok, az összefüggések és az eredmények jól látszanak az előbbi vázlatban is, erre a szakirodalom több helyen is rávilágított.²⁷ Mégis kíváncsi voltam, hogy a személyes és a hasonló ívű sorsokban, melyek egy közösségbe (településre s ebben az esetben Solymárra) futnak össze, milyen megfogalmazásokat lehet felfedezni. Hasonló kérdésekkel igyekeztem tematizálni az elbeszéléseket, hogy azok narratív elemzésre alkalmasak legyenek. A nagypolitika története ez, s az emberi sors tapasztalata az, amely megmutatja ennek a folyamatnak az empirikus oldalát is.

*

B. néni 1930-ban született Solymáron, sváb származású. 1944-ben végezte az elemi iskolát, 1946 tavaszán telepítették ki édesanyjával és testvérével. Édesanyjának két lány- és két fiútestvére volt. Édesapja háromgyerekes családból származott, egy lánytestvére volt, a háború alatt fogságba esett, hazaérkezése után visszakapta házát, így a család hazatért Németországból. Saját elmondása szerint szegényesen éltek a háború előtt, de volt egy kis földjük a szomszéd faluban. Édesanyja fivére már magyar nőt vett el, ezért gyermekeinél a vegyes házasság nem volt gond. A háború idején édesanyja egyik testvére, édesapja nagyszülei, szülei és testvére laktak egy fedél alatt. A családban csak svábul beszéltek, B. először az óvodában, majd az iskolában tanult meg magyarul.

„Az én őseim [...] anyai ágról, azok nem voltak tiszta magyarok, félig svábok voltak, mert a dédmama tanítónő volt, a dédpapa Csehszlovákia mellől, hogy is hívták... Szudéta-vidékről jöttek. [...] Az én őseim az 1820-as években költöztek ide. Mint tanító és kántor lett idehelyezve. Legalábbis a nagymama ezt mesélte, az édesanyám és a testvére, ők nagyon jól beszéltek magyarul.”

A pozsonyi születésű Gy. négy évvel fiatalabb, felvidéki magyar férfi. 1947-ben telepítették ki őt és szüleit, az elemi és a polgári iskoláit Pozsonyban végezte. A háború utolsó évében kezdte a gimnáziumot, ahol az első félévben magyar, szlovák és német nyelven is tanult. Ezután megszüntették a magyar iskolákat, majd szlovákul tanult tovább. Ekkor jött a kitelepítés, Magyarországon letette a mechanikai műszerész szakvizsgát is. Először a gépgyárban küldöncként, tanulóként, végül munkásként dolgozott. Később a Számítástechnikai Automatizálási Kutatóintézetben dolgozott, majd maszekolni kezdett, nyomtatott áramkör lapokat gyártó műhelyt hozott létre. Innen ment nyugdíjba. Édesapja először fodrász volt, majd baromfikereskedő lett. Édesanyja kereskedelmi érettségivel rendelkezett, de háztartásbeli volt. Anyai nagyapja banktisztviselő volt. A család egy szoba összkomfortban élt.

²⁷ Gerhard Seewann tematikájában a következő hasonlóságokra hívta fel a figyelmet a csehszlovákiai és az ungarndeutsch németek elűzésével kapcsolatban: Mind a csehszlovák, mind a magyar kormány tett előzetes intézkedéseket a kényszer migrációra (1), mindkettő célja a homogén nemzetállam megalkotása volt (2), jogfosztott kisebbségeit démonizálta a megszállás miatt (3), mindketten nyugati hatalmak döntéseire is hivatkoztak (4), a vagyonok újraelosztása szintén egy közös nevezője volt a telepítéspolitikának (5), történelempolitikai indokokat is felhozott a magyar („egy batyúval jött ide, egy batyúval menjen”) és csehszlovák (1620-as Fehérhegyi ütközet) propagandá (6), kevesen emelték fel szavukat a politika ellen (7), a pártok nagy része támogatta ezt a politikát mindkét országban (8). Vö. Seewann 2012, 337-340.

„Nem laktunk együtt. A nagyszüleim Ligetfalván²⁸ éltek, ahol nekünk maradt egy külön kertünk. A falu egy időben az osztrákoké volt, akkor megint a szlovákoké lett, és ott volt egy gyümölcsöskertünk. A házunk az Pozsonyban volt. Apukám [...] a belvárosban egy jó nevű üzletben dolgozott. Apukám meg a 2 évvel idősebb bátyja jó focisták voltak. Pozsonyban volt egy magyar egyesület, ahol együtt játszottak, és lejártak a Csallóközbe és a Pozsony környéki falvakba. A nagypapa baromfikereskedő volt, és mikor már úgy érezte, hogy már nehéz neki a munka, akkor apukámra testálta a kereskedést. Azért erre a fiára, mert a bátyjának már zöldség-gyümölcs kereskedése volt. Na, most itt is a sport rengeteget jelentett, ez nagy dolog volt, nagy segítség a kereskedésben, megkeresték ezek a nagy termelők. A bulimeccsek után ott borozgattak és meg egymás, és prima árukkal látták el.” (Gy.)

A nemzetiségi lét önmeghatározása szinte generálja a *Másikhoz* mint egyénhez vagy más nemzetiséghez fűződő viszonyát. Míg B. falusi közössége homogén, addig Gy. városi világa heterogén, multikulturális jellegű volt. Mégis mindkettőjük beszámolt arról, hogy más nemzetiségűeket is ismert. Míg a zárt közösség tagja önmagától megkülönböztetve írja le a másik nemzetiségűt, addig a multikulturális egyén önmagával egyenrangúként. Mégis utóbbinál különbségtétel fedezhető fel abban, hogy kevésbé jellemzi azt az etnikumot, amelyektől később retorziót szenvedett el.

„Itt mindenki sváb, de voltak itt magyarok is a háború előtt. Velünk jártak iskolába is. Egy lány volt, a nevük német volt, az furcsa volt nekem, V. Editnek hívták. S a vasutasok is magyarok voltak, azok mind magyarul beszéltek, egy se tudott svábul.” (B.)

„Volt német, szlovák, magyar. Hát, együtt éltünk! Egyik szomszéd német, a másik szlovák volt. A németek, azok ruházati kereskedők voltak. Azt tudom. A közvetlen szomszéd, az egy szlovák volt, az a pozsonyi Nemzeti Színházban dolgozott ilyen segédmunkásként. A német család viszont, azok nagyon nagy németek voltak tényleg. Árja. Ők már a második világháború alatt elmentek. Hogy hova, azt nem tudom.” (Gy.)

*

A nyelvhasználat ebből a szempontból még fontosabb volt. A Budapest környéki sváb falvakban már korán elkezdődött a gyors akkulturáció, és ezt a telepítések véglegesen felgyorsították. A mindennapi kereskedelmi kapcsolatban szükség volt a magyar nyelv használatára. Csakúgy, mint Pozsonyban, ahol ez kulturális interakciónak is fel-fogható volt.

„Ők próbáltak magyarul, mi próbáltunk németül. Ők is valamit megtanultak, mi is valamit megtanultunk. A szlovák[ot] meg pláne, mert az volt a legtöbb, és fontos is volt. Amit tudtunk magyarul, amit tudtunk németül. Németül!” (GY.)

„Svábul beszéltünk csak, illetve egy kicsit tudtam magyarul az óvodában, de csak az iskolában tanultam meg.” (B.)

*

A második világháború idején és az előtte való időszakokban főleg Trianon miatt erőteljes kultúraszervezés határozta meg az identitásformálást, éppúgy a Pozsony környékieknél, mint a sváboknál. A falusi németeknél a vallási élet mozzanatai határozták meg a mindennapokat kiegészítő, a beavatási jellegű ünnepeket, míg a városi életben

²⁸ Pozsonyligetfalva, Pozsony egy része a Duna folyásiránya szerinti jobb oldalon.

ez kevésbé volt fontos, az ünnep inkább a pihenés szinonimájaként jelent meg. B. rögtön elhatárolódással kezdte az egyesületekről szóló beszédét, vélhetően az áll mögöttes, hogy a közösséget a Volksbund szervezete miatt bélyegezték meg. Hasonló történt a felvidéki magyarokkal is, de Gy. büszkén említette, hogy édesapja tagja volt az Egyesült Magyar Pártnak.

„Én nem voltam tagja semminek. Mária-lányok voltak, de én nem voltam tagja. Én még fiatal voltam, oda azok mehettek, akik már nem jártak iskolába. Azt mondtuk *Sundoch Shuj* [vasárnapi iskola], ezt mondtuk, mert nem minden nap mentek az iskolába. Ezek a Mária-lányok rendes lányok voltak, csak többet jártak a templomba, és foglalkozott velük a pap. Aki akart, az mehetett, meg akinek a szülei mondták. Nem voltak ezek sokan, de az iskolában egy héten kétszer-háromszor gyűltek össze, és meséltek nekik. Nem tudom mikor szűnt meg, akkor a háború után azt hiszem, az unokanővérem benne volt.” (B.)

„Volt, volt! Hogy is hívták, azt hiszem Magyar Pártnak, vagy *egyesületnek*, és oda jártak az apukámék, tagok is voltak. De volt egy barátjuk, az Ivanics Jenő bácsi, ő asztalos volt, és évekig a Magas-Tátrában dolgozott, ott építették ezeket a nagy faházakat. És ott nagyon jól összeszedte magát, és otthon csinált egy... épített egy nagy asztalosműhelyt. Nekik volt egy elég nagy házuk, és ott jöttünk rendszeresen össze. A férfiak, apáink kártyáztak, kicsit borozgattak, a mamáink ott kötögettek meg beszélgettek, és mi meg gyerekek játszottunk. (Gy.)

*

Mindkét elbeszélő katolikus, és tartották is vallásukat. A faluközösség vallási szempontból is erősebb kötelekekkel rendelkezett. A többségi társadalomhoz és etnikumhoz fűződő viszonyuk is eltérőnek nevezhető. Míg a városi közegben élő Gy. azt mesélte, hogy az életminősége miatt sikerült sok barátot szereznie, addig a szlovák nemzetiségűekkel való viszonyt egy konfliktussal jellemzi. A faluközösségben élő B. a család zsidó barátjának megmentéséről számolt be. Mindkét interakcióban bizonyos laza helytállás igazolását is fel lehet fedezni.

„Amikor én gyerek voltam, az apám egy kőműves mesternél dolgozott. S ezekkel minden nyáron találkoztunk, a gyerekeikkel, sőt még a Balatonra is elmentünk. Nagyon jópofák voltak ezek a gyerekek, Feri és Rita volt a nevük. S a szülők is megvoltak. Kati néni meg az anyám. A Kati néni zsidó volt, ez nálunk volt elrejtözve három hétig. Ez akkor volt, amikor még itthon voltunk, '44-ben. A papa főnöke az nem volt zsidó. Úgy állapodott meg ez a család, ha fiú születik az katolikus lesz, ha lány, akkor zsidó. Így volt egy zsidó lányuk meg egy katolikus fiuk. S amikor zsidóüldözés volt, a mama meglátta ott fent a vendéglőnél, *Tálmánswirtnek* mondtuk. Oda terelték a zsidókat. A mama arra ment, és meglátta a Kati nénit. Odaszólította, és azt mondta neki, hogy álljon oda a bokros részre, és hoz neki egy sváb ruhát. Aztán átöltöztek, és így került hozzánk.” (B.)

„Hát, játszottunk, volt egy sportpálya, mellette meg volt egy homokbánya, ami már nem üzemelt, és ott egy csillepálya volt, és 1-2 csille, amivel lehetett szórakozni. Ott tologattuk, legurultunk, és párszor előfordult, hogy a szlovákokkal összezsaptunk, mert ha mi voltunk többen, akkor mi játszottunk, ha ők voltak többen, akkor ők játszottak, szóval valami ilyesmi volt. De komolyan, véresre menő dolog nem. [...] Az a helyzet, hogy nekem elég sok játékom volt, minden dicsekvés nélkül. Csak azért vonzotta a gyerekeket.” (GY.)

A háború előtti életet szintén ellenkező előjellel mesélték el, de itt is megfigyelhető az az idealisztikus állapot, amely leginkább a gyermekkorra való emlékezéshez köthető. A régmúlt megszépítése, az elbeszélő stratégiájának felértékelése.

„Mulatni jártunk, akkor is voltak részegeskedők, nem sok, hála istennek, mert Solymán *nagyparasztok* voltak. Voltak, akik elmentek napszámba, volt, aki szakmát tanult. Mindig vidám volt a multság, és reggelig tartott. Amikor a lányok már nem jártak iskolába, akkor a fiúk kezdtek udvarolni, akkor küldtek meghívókat. Amikor farsang volt, akkor voltak olyanok, akik kiadták a szobájukat mulatságra. Csak azok mehettek oda táncolni, akiket a fiúk meghívtak. Ez tartott éjfélig, ott voltak a szülők is. Amikor kikerültünk a nyolcadikból, akkor már voltak rendes multságok, de már egy hetedikes lány is kapott meghívót. A fiú elkísérte a szülőkkel együtt a lányt, és akkor utána hazament. Más ünnepek is voltak, például májusfaállítás. Én kétszer kaptam, akkor már hazajöttünk Németországból.” (B.)

„Jól éreztük magunkat, nem volt semmi probléma, amíg a „szergejek” be nem jöttek. Akkor kezdődött az egész. Olyan természetes volt, hogy ez magyar, ez tót, ez német, úgyhogy semmi nem volt. Nem volt nézeteltérés.” (GY.)

A pozsonyi magyarok azon kevesek közé tartoztak, akik a határrevízió után (első bécsi döntés, 1938. november 1.) Csehszlovákia területén maradtak. Mivel a család nemzeti hovatartozására büszke volt, és ezt még szervezeti munkával is alátámasztotta, ezért relevánsnak tűnt az a kérdés, hogy Gy. családja miért maradt Pozsonyban a revízió után is. A válaszban az emlékezés asszociációt indít el, amelyben szintén a nemzeti béke szépítő hatása jelenik meg. Solymáninak és pozsonyinak lenni az „én” elhelyezése az egyén folyamatokat értelmező tudatában; vagyis a „hol” és az „én” egyre többször egyet jelent. A „hol” elvesztése pedig a tragédia előrevetítése is.

„Nézzé, kialakult kapcsolatok voltak, jól mentek a dolgok. Nem volt szerintem, nem lehetett ok vagy indok, hogy... Hát, még emlékszem rá, még kisgyerek voltam, mentünk, anyukám tolt a húgomat kocsival a hídon, a pozsonyi régi hídon, a belső oldalon tótok voltak, itt meg már osztrákok. El volt csatolva. Útlevéllal lehetett átmenni, és anyukám a pénzt betette a húgomnak a cipőjébe, és kérdezősködtek, hogy van-e pénz, és valahogy, nem tudom, buta lehettem, hogy mutogattam oda a cipőre. Valahogy megértettem, vagy az ösztön, de szerencsére nem vették észre. De ilyen időszak is volt, hogy ez ide tartozott, az oda. Most megint a szlovákoké az a rész.” (Gy.)

*

A világháború alatt a magyarországi németek körében a Volksbund volt a legerősebb szervezet, amely később szélsőséges irányba tolt a valós etnikai megkülönböztetést. A negyvenes években létrejött szélsőséges, nemzetiszocialista szervezeti dalárdák és multságok szervezésével csalogatta magához a nagyérdeműt. A Volksbund a svábság egyik fekete pontja lett, a kollektív emlékezetben elnyomottá vált, és igyekeztek letagadni. Erre legjobb példa, hogy a kitelepítés után Németországban megjelent *Heimatbuchok*ban (helytörténeti emlékkönyvek) szinte alig található leírás a Volksbundról.²⁹

²⁹ Ld. Zielbauer György: *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből (1945-1949)*. Bp., 1989, Akadémiai Kiadó, 10.

„A bácsikám volt [...] a Volksbund vezető, a papám nővérének a férje volt ez. Ezek elmentek '44-ben. A mi utcánk nagyon szegény volt. S ezeket elvitték Németországba, mert tudták, ha valami jön, akkor neki menni kell. Nyilas párt volt ugye [...], szemben volt, itt a központja, én láttam ott a Szálasit. Ott van egy nagy ház, az egyik szoba üres volt és ott lakott a Szálasit. Szaladtunk megnézni. Ez '44-ben volt, többször volt itt. Gyerekfejjel nem nagyon tudtam, mi történik, és nem is érdekelt, de amikor jött a Szálasit, akkor mindenki odavolt. A Volksbundra mi soha nem mentünk el, mert a papa nagyon haragudott ezekre. Ő mindig azt mondta, független akart lenni, ő sem nyilas nem lesz, se volksbundista. Aztán el is vitték katonának '41-ben. Nagy ellenségek voltunk a volksbundistákkal, volt ellentét. Mert akik benne voltak, nem akartak dolgozni. Szegények..., gazdagot egyet se találsz benne. Se nyilasoknál, se a volksbundistáknál.” (B)

A második világháború hadmozdulatai még nem okoztak olyan törést, ami miatt az elbeszélők emlékezetében felsejlett volna a biztonságérzet elvesztése. Mindketten szenvtelenül állapították meg a viláégés megjelenését annak ellenére, hogy B.-nek a családtagjait is elhurcolták a végzetesnek számító SS-sorozásokon.³⁰ Gy. az első változást nem a harcok pusztításában, hanem a „hely” megváltozásában fedezte fel, amely együtt járt a retorzióval és az etnikai megkülönböztetéssel.

„A János, az unokatestvérem, az már nem is jött vissza, a sírját se találták meg. Nem nagyon emlékszem [a háborúra], megvoltunk, amikor az oroszok bevonultak, a hegyen puskalövöldözés volt. Hátral vonultak el, ahol a *Sinkenkozn* volt, ahol a cigányok laktak. Véget ért a háború, az emberek elkezdtek dolgozni. Beindultak a gyárak, mulateozás nem nagyon volt, a fiúk nem maradtak itthon.” (B.)

„A mi környékünkön legalábbis nem volt atrocitás vagy erőszak. Hát végigmentek autókkal az oroszok, mindenhol cirkáltak, összevissza járkáltak, de nem volt különösebb összetűzés. Amikor bejöttek a „szergejek”, minden megváltozott. Már a szlovákok részéről. Ellenségesebbek voltak mindenben. *Szlovákiában csak szlovákuul beszéljenek*. Szóval ilyenek voltak. De az sem mindenkitől. Szóval ugye embere válogatja.” (Gy.)

*

A háború befejeződésével az eddig élő kulturális és nemzetiségi szolidaritás egy csapásra szertefoszlott. A „bűnösség” mint megbélyegzés szinte egy időben jelent meg mind a sváboknál, mind a magyaroknál. Amikor az elűzés „miértjére” kérdeztem rá, senki nem válaszolt drasztikus elmélettel vagy feltételezéssel, amely kielégítette annak szintjét. Amikor B. megemlíti, hogy egyes gazdagok mentesültek a kitelepítés alól, valószínűleg arról kaphatunk képet, hogy a faluközösség társadalmán belül is nagy törésvonalak húzódtak. Elbeszéléséből érezhető a megváltozott kötődés, ahogy „ott kint”-ként jellemzi az eseményeket. A beleérződés is megjelenik, amikor a lágerbeli állapotokat írja le, különbséget téve aközött, hogy itt egyszerű németsege miatt mérlegelés nélkül kidobták, de ott kint rendesek voltak vele: a „nem nézték a telepítésnél, hogy sír-e a gyerek” és az „ott kint nagyon rendesek voltak” különbségtételnél érezhető, hogy a „hely” és az „önazonosság” összekapcsolódása nem feltétlenül jelent pozitív képet. Az „őket” és a „ránk” megnevezés is a Németországban maradtakra utal.

³⁰ A háború utolsó hónapjaiban kényszersorozásokat hajtott végre a *Wehrmacht*, az itt besorozott katonák nagy része nem jött vissza a frontról.

„Azért, mert mi németek vagyunk, mert állítólag volt egy összeírás '42-ben vagy '43-ban, és hát a származást nézték. Beírtuk, hogy magyar állampolgárok vagyunk, és a nyelvünk sváb, vagyis német. Ha sváb lett volna odaírva, akkor azt behúztuk volna, de azt írtuk bele, hogy német, mert az volt benne. Akinek volt pénze, az itthon maradt, az S.-ről senki nem ment el, mert lefizették őket. Csak egy ment el, a többi mind itthon van, rajta voltak ők is a listán, de nem kellett nekik elmenni. Először három-négy hónappal előtte hallottam a kitelepítésről. Nem tudom, hogy honnan, de nem voltam még olyan nagylány. Azt tudom, hogy 1946. április 23-án vittek, ez a második transzport volt. Az első Schwäbisch Hallba mentek, Öhringenbe, mi meg Karlsruheba mentünk, marhavagonokkal. Össze kellett csomagolni ládákkal, és azt vihettük, ami belefért a ládába. Csak a ruha, semmi más... és élelmet kellett vinni. Kaptunk egy papírt, hogy kell csomagolni, mert jönnek értünk. Lovas kocsival. Azzal mentünk le az állomásra, korán reggel, ott lepakoltak mindent, és nekünk kellett felrakodni. Amikor már mi mentünk, akkor többen voltak lent, és az ott lévő férfiak segítettek felpakolni. A temetőben még fúvózenekar is adott zenét. Én nem emlékszem, hogy verekedés lett volna. De akik hozzánk jöttek, az M.-ék, azok már ott álltak a kapuban reggel bőröndökkel, hogy beköltözzenek. Ezek Budapestről lettek kibombázva. Az úton, csak egyszer álltunk meg Ausztriában, már nem tudom megmondani, hogy mi volt a falu neve, de kaptunk meleg ételt is. Hát mit mondjak, gyerekek voltunk, mi nem sírtunk, nem emlékszem rá. Az öregek nagyon sírtak, volt egy bácsi, az annyira öreg volt, hogy nem tudott menni, Smithnek hívták. Ez a bácsi meghalt útközben, mert olyan beteg volt, hogy meghalt. Nem volt a vonaton orvos, aki tudott volna segíteni. Azt nem tudom, hogy hol halt meg, de tőlünk a harmadik vagonban volt, valahol Németországban halt meg, egyszerűen kirakták. S amikor megérkeztünk Karlsruheba, katonai laktanyába kerültünk, lágerbe [...]. Volt, akinek akkora (kicsi) gyerekei voltak. Ez borzasztó volt, nem nézték a telepítésnél, hogy sír-e a gyerek, vagy van-e enniválója. Ott kint nagyon rendesek voltak a lágerben, ott a gyerekekre nagyon vigyáztak, kaptak enniválót, külön a kisebbeknek hoztak tejet, úgyhogy ott mindenben jó volt, nem volt probléma. Csak amikor a házakba berakták őket, állítólag azt mondták, hogy csak olyan helyre rakták őket, az embereket, akik ilyen háborús pártiak voltak. Katonák vigyáztak ránk, amikor mi kint voltunk, akkor még nagyon sokan voltak. Mi is egy kaszárnyában voltunk elszállásolva, tüzérszázárnyában. Hát ott voltak a perbáliek is [Solymárhoz közeli település], volt ott vagy tíz nagy épület [...]. Azt beszélgettem velük, hogy ugyanúgy, mint itt, menniük kellett nekik is [...]. De volt olyan is, aki önként ment el, akik nagy Volksbundisták voltak, azok önként mentek el.” (B.)

*

A szlovákiai magyaroknál a biztonságérzet elvesztése drasztikusabban és lassabban zajlott, mindent megpróbáltak elkövetni, hogy a kitelepítést és annak szakaszait megúszhassák. A sorstragédia sorozat leírása meghatározó a kérdezettek kötődésében. A foszlányos, töredékes elbeszélés elhárító magatartásra is utal. Az újraélés hosszú monológot hoz elő az elbeszélőből.

„A háború után félelem volt, óriási félelem volt. Senki nem tudott semmit, csak rémhíreket, ahogy szokott lenni. Még olyat is, olyan izét is terjesztettek, ami nem volt igaz. Na, a félelem, nem tudom másképp mondani. Apukám kereskedő volt, és 1945. július 1-jén bevonták a kereskedői engedélyét. Mert magyar. Magyar! Ennyi! Igen!

A lényeg az, hogy bevonták az engedélyt, és volt neki egy olasz származású barátja, akinek volt egy kis műhellyel együtt egy cukrászüzlete, akinek korábban 15 számra szállítottuk a jó magyar tojasokat. Úgyhogy ő felkarolta apukámat. De ez egy óriási nagy különbség volt, egy magán a kereskedőnek. Mert apukámnak jól ment az üzlet, és aztán egy beosztott felszolgáló lett, mégis ki kellett bírni, nem volt mit csinálni.” (Gy.)

Mikor hallott először arról, hogy kitelepítés lesz?

„Nem volt semmi pánik a családban, vagy valami félelem, hiedelem, semmi nem volt ilyen, úgyhogy nincs szempontom, amire emlékeznék. Mert előttünk a szüleim ilyesmiről soha nem beszéltek. Én, ami információt tudok, azt abból tudom, hogy amikor meséltem, hogy ott a mérnök bácsinál, apukámék kártáztak, politizáltak ugye. Mi gyerekek ott játszottunk, és néha a fülünkbe jutott egy kicsi... és ha ott valami jött, azt tudtam.” (Gy.)

És mire emlékszik a kitelepítéssel kapcsolatban ott Pozsonyban?

„Sírás-rívásra. Hát, a szüleim nem úgy, nem olyan közvetlenek voltak. Szóval nem volt az a közvetlen. Éreztem, hogy valami. De gyerekfejjel ezt az ember nem tudja úgy értékelni. Egyszer jött egy fenyegetés, apukám az első kitelepítésünket megakadályozta. Megvolt a dátum, hogy mikor jönnek, ugye Magyarországról jöttek, és nem tudom *Matteus* [szállítmányozók], vagy mi volt akkor. Még az volt a szerencse, hogy a kintiek nem, hogy dobálták a dolgainkat, hanem tisztességesen csinálták, előre felhívták a figyelmet, hogy faládba, kartondobozba csomagoljunk. Tehát erre fel voltunk készülve. Most apukám kitalálta, azt mondta: Fiam! Itt van ez a boríték, írtam egy levelet. Amikor jönnek – mert utcára nyíló volt az ablak, nem volt kerítés, hanem mellette lehetett bejönni –, ha kinyitom az ablakot az utcára, ki tudok hajolni. Ha megjönnek, kinyitod az ablakot, odaadod az úrnak, vagy aki majd jön, csukd be az ablakot, menjetek el az ablaktól, ne is lássanak! Ezt meg is csináltam, és akkor persze milyen a gyerek, én legalábbis azt hittem nem látják, de lehet, hogy láttak. Lestem, hogy mit csinálnak. Tanakodtak a szlovák meg a magyar képviselők egy fél órát, annyit várhattak ott, aztán elmentek. És utána kaptunk egy dörgedelmes felszólítást, hogy ha ezt még egyszer megakadályozzuk, akkor a karhatalmat veszük igénybe. Na, most apukámban volt egy ilyen *dafke*, úgy látszik, mert tudta azt, hogy megakadályozni nem lehet, úgyhogy ez is érdekes dolog volt.” (GY.)

*

A két elbeszélő megpróbáltatása a kitelepítés hasonlóságának elmondásával ér össze. Ugyanazokat a mondatokat beszélik el, pedig két különböző eseményről volt szó. Az elbeszéléseknek metszéspontjai a „mi” és az „ők” megkülönböztetése, a telepítéssors, a család szerepe és annak összetartó közössége, illetve a „hely” és az „énkép” megváltozásának összefüggése. A megérkezés viszontagsága és a helyiekkel való ellenszenv fokozottan jelenik meg az elbeszélésben, először a „befogadó” nő ellenszenvében, majd a gondozott gyerekek csúfolásában. Mégis megfordul az elbeszélés, amikor az elbeszélő megjegyzi, hogy katonák erőszakolták meg befogadójának egyik szomszédját, amely együttérzést érzékeltet. Ugyanilyen együttérzés kifejeződése, amikor B. megjegyzi, hogy „férfi az nagyon kevés helyen volt”, amellyel érzékelteti, hogy az új környezet tagjai is nehéz sorsúak voltak. A visszatérés első motivációja a „papa haza nem hozatott” mondatban jelenik meg, amely jelzi, hogy szülői döntés eredményezte a hazatérést. A találkozás folyamatosan kettőségekben, elhatárolódásokban jelennek meg.

„A testvérem hétéves volt, az jött velünk a transzporttal. A többiekkel szanaszét lettünk osztva, Röpulba [Karlsruhe-Rippurt] volt nyolc család, de ott bácskaiak is voltak már, mi egy olyan helyre kerültünk...ojjvé... egy nénihez, akinek a férje egy magas rangú katonatiszt volt, de nem halt meg a háborúban. Csak nem volt otthon. A nőt *Frau Oppenheim*nek hívták, ezt sose felejttem el, nem hagyott még főzni se. Másik rokonaim, azok jó helyre kerültek, megengedték nekik, hogy mozogjanak, főzzenek, és mi is oda jártunk főzni egy héten kétszer. És egyszer elment, mert Bajorországból származott a családja, úgy is volt öltözve, mint egy bajor. Szóval az mindig elment, minden szombat, én meg meglestem, hol zárja el a gázt, mondtam a mamának nem megyünk ma a rokonokhoz főzni. Aztán mindig csak hétfő este jött haza. Mindig azt mondta, hogy mit gondolunk mi, hogy nem fogjuk itt az ő gázát pazarolni, és nem fizetünk semmit. Hát, de miből fizettünk volna, ha nem volt csak magyar pénzünk?! Aztán az anyukám elment takarítani, én meg beálltam egy családba gyerekeket vigyázni. Az egyik kislány hetedikes volt, az négy évvel volt fiatalabb, mint én, a fiú az nyolcéves volt. A kisfiú az nagyon aranyos volt, de a lány, amikor jöttem, mindig azt mondta: *Mama, die ungarische Zigaune' kommt*, így mondta, mert itteni sváb ruhában jártunk. Aztán kaptunk ruhát, városi ruhát, és akkor vettük le a viseletet, s amikor volt már pénzünk, akkor újabb ruhákat vettünk, és így vettük le. Így jártunk. Ahová a rokonok kerültek, ott nagyon rendesek voltak. Ezeknek sok földjük volt, s a rokonomék segítettek dolgozni, de oda, ahová mi kerültük, annak a szomszédja, a *Frau Sanke*, annak az egyik lányát a négerek megerőszkolták és agyon is lőtték. Ez a nő nagyon rendes volt. De férfi az nagyon kevés helyen volt, ennek a nőnek se volt még otthon a férje.” (B)

Milyen volt Németország?

„Hát Karlsruhe egészen le volt bombázva. Mi Karlsruhe-Rippurtban voltunk, ez egy ilyen előváros volt, annak csak egy része le volt bombázva, de ez a vonat Ätlingenbe is elment, ott is le volt bombázva. Aztán lett pénzünk, én meg beálltam oda... Elmentem dolgozni. Az utcán megállított egy nő, a gyerekeknek az anyjuk, az apjuk nem volt otthon, az is egy katonatiszt volt, és nem jött még haza. S azt mondta, hogy nem akarsz dolgozni? Mondom, mit kell csinálni? Hát gyerekekre kell vigyázni, de főzni is kell nekik. S a lány mindig azt mondta *ungarische Zigaune'*, de a fiú az nagyon rendes volt. Az anyja nem mondott ilyet, az rendesen B.-nek szólított, s ha a fiú megmondta az anyjának, hogy a lány mit mondott, az fel is pofozta.” (B)

Honnan jött ez az ötlete a kislánynak, hogy így hívja?

„Hát talán az iskolából, én nem tudom, a húgom azért nem járhatott iskolába, mert mindig azt mondták neki, hogy *ungarische Zigaune'*, s mindig meghúzták a szép hosszú haját. Rondák voltak ezek a gyerekek, pedig nem voltunk bűdösek, de nem kérdeztük, miért mondják ezt nekünk. Három szobája volt a *Frau Oppenheim*nek, de abban senki nem lakott, és a legkisebbet kaptuk meg, gyerekei nem voltak. Addig dolgoztunk, amíg a papa haza nem hozatott.” (B)

Kapcsolatban állt a többi családdal?

„Hát persze, pár családdal, akik *Schwäbisch Hall*ban voltak, amikor volt pénzünk, akkor ők jöttek, mi mentünk, akkor már mindenki kapott munkát. Örültek, az O. bácsi lakatos volt, s azt mondták nekik, hogy ahány jön, azt felveszik, mert szakemberek nem voltak. Nagyon örültek, mindenki kapott munkát, mert a romeltakarításnál mindenki tudott segíteni. Alig volt valami ép. A kórházaktól kezdve minden össze lett bombázva. Azt hittük az lesz, mint a többi családból lett, kaptak munkát, és csináltak házat, ott-

hont. Akiket már lassan nem tűrtek meg a házban, azok elmentek bérbe lakni. S utána építkeztek, legtöbben gyönyörű házban élnek.” (B)

Miközben a magyarországi németek első hullámával B. megérkezett Németországba, gőzerővel folyt a magyarok kitelepítése a Felvidékről. Gy. családjára is ekkor került sor. A két sors megfogalmazásaiban a bizonytalanság megjelenése és ismétlései mutatják azt, hogy mennyire meghatározó élménnyé vált az utazás emlékezete. Míg B.-nél a félelem szikár mondatokká csontosodott a távlati időkből, addig Gy. látszólag újra átélte az eseményeket. B. története akkor gazdagodik, nyílik ki, amikor emberi interakciókról beszél. Gy. elbeszélésében viszont a felszállás, az összekapcsolás, a biztonságérzet-vesztés kezdetének pontjától az első pozitív interakcióig (fűszerkereskedő) szinte csak kronologikus, negatív konstrukciókról számol be. Megfigyelhető az elbeszélésekben a család összetartó erejének fontossága, valamint a szülők perspektívájának visszaadása. Megjelenik az elszakadás, a „hely”-hez kötött „énkép” felszámolódása, amely afféle „lebegő” állapotot ír le. A határ átlépése után válik a „mi” elbeszélés „én” elbeszéléssé, amely többször eltűnik az út leírása során, elfojtott traumákra utalva ezzel. Az „énkép” akkor kezd helyreállni, amikor Solymáron megismerkednek az első emberekkel. Ám a „hely” és az „énkép” nem a visszaszerzett otthonban, hanem újrakonstruált otthonképben jelenik meg, amelyben a városi fiú immár állatokkal foglalkozik.

„Aztán jöttek a teherautók, magyarországi teherfuvarozó vállalat. '47 szeptemberében. Előre be kellett csomagolni, felhívták a figyelmünket és rakodni. Mi is a platón utaztunk, úgyhogy a bútorok között. Mindent vihettünk, azzal nem volt semmi probléma. A szerelvényhez kijöttek rokonok, ismerősök. Fenn voltunk a vagonban, ott nem lehetett egész közel jönni. Marhavagonok voltak ezek. Nagy csehszlovák, bazi nagy. Hát, négyen voltunk benne. Minden család egy vagonban. Nem tudom kinek mennyi holmija volt, de ami befért. Mi befértünk, eléggé zsúfolva, és apukám úgy csinálta, hogy az ágybetétek, a matracok le lettek rakva a földre, és ott aludtunk, ott feküdtünk, és kimenni sehová nem lehetett, tilos volt elhagyni a vagon, tehát kiszállni vagy ilyesmi. Nagy lábasok voltak és zsírban lesütött hússzeletek, azt ettük jó darabig. Hát, olyan dél körül indultunk. Így jöttünk el Szobig. Ott vettek leltárba. Ott kellett levenni a koronánkat, ott kaptuk az első pofont. Nem emlékszem pontosan, de 11 korona körüli szám maradt meg bennem, hogy ennyit fizettünk 1 Ft-ért. Most apukám kereskedő volt, és hát volt némi tőkénk, az is szerepel ott valahol, és az ennyire lecsökkent. Kaptuk a drága jó forintot, és a vasútállomásnál, ahol megálltunk, az állomás területét nem lehetett elhagyni. Mondjuk wc-re be lehetett menni, de az állomásról már ki nem lehetett menni. Ekkor jártam életemben először Magyarországon, és láttam az esztergomi Bazilikát. Gyönyörű volt este kivilágítva. Ez volt az első nap, késő délután értünk Szobra, akkor ott éjszakáztunk, és akkor több állomáson megálltunk. Aztán a fővároson keresztül Gyömrőre érkeztünk, mert Mendére kellett volna mennünk. Mende, Fő út [...] szám alatt, F. János úrnak a házába. Ez egy szlovák ember volt, aki elment. Na, most a mendei állomásnak nincs mellékvágánya, ezért a gyömrőin álltunk. A szerelvény vezetője, az elment oda Mendére, és késő délutánra jött vissza, és azt mondta, nem lehet odamenni, mert az illető ott lakik a házában. A szlovákok ugye önként mentek volna, de inkább csak a fiatalok mentek el, mert azt tudjuk, hogy ők önként mentek, minket meg kérdés nélkül hoztak, és főleg akinek vagyona volt. Mert kellett, ezzel csábították őket, gyertek, kaptok házat, földeket, mindent! És a mi vagyonunk által otthagytott érték 20%-át sem hagyták itt a szlovákok nekünk. És ezért volt nekünk is probléma, hogy

nem tudtunk hová menni. Akkor reggelig vártunk, ott maradtunk egy éjszaka, és reggel jöttünk megint vissza. Aztán elvittek Óbudára, hogy miért oda, az rejtély. Többször félreállították, hogy a menetrend szerinti járatokat ne akadályozzuk, akkor itt-ott álltunk, és nem is néztük meg, hogy milyen állomás, csak vártunk. Azt tudom, hogy a (fő)városon keresztül hoztak. Sötét volt, már késő este, és az ipari elektromos mozdonyal, azzal hoztak. De akkor még nem volt meg az újpesti vasúti híd. Erre emlékszem, hogy a városon keresztül, de hogy merre, fogalmam sincs. És akkor megérkeztünk Solymárra, összesen talán két-három napot utaztunk. De utána ott dekkoltunk még hetekig az állomáson. Meg rajtunk kívül 3-4 család, akik nem tudom, hogy oda voltak-e irányítva. Később megismertük őket, hárman jöttek Pozsonyból, valaki Kassa közeléből. A szülők beszélgettek egymással, de mi, gyerekek nem. És akkor még hetekig ott laktunk a vasútállomáson. Méghozzá úgy, hogy a kutya nem törődött velünk, és az volt a szerencse, hogy olyan rendes volt az állomásfőnök, hogy megengedte, hogy a mosdót... És megengedte, hogy időnként apukám telefonált a bizottságba. Hát, na igen, alakulóban, még egy kis türelem – mondták és egyik napon megszűnt a vonal, nem lehetett kapcsolni. Tehát így oldották meg, hogy végre le vagytok tojva! Bocsnát! És akkor a D. János bácsival találkoztunk. Akkor egy fűszerüzletük volt az állomásnál. Élelmiszerjegy-rendszer volt, nem kaptunk lakhatási engedélyt a vasútállomásra. És a D.-nél vásároltunk, ennek annyi előnye lett, hogy összebarátkoztunk, szüleink perfectebbül beszéltek németül, mint én, ez is sokat segített. És én mint városi gyerek az állatokkal sepertem a tyúkudvart, János bácsinak segítettem, amikor etette az állatokat. Nekem az élmény volt! És szóval valahogy úgy összejöttünk. A vagonból még nem jártunk be a faluba, csak a boltba, és a tanácsházra ment az apám házat kérni. Nekünk csak egy házat ígértek, nem törődtek ezek semmivel. Nem ígértek semmit! Ígérni senki semmit nem ígért. Ott volt a cím, Mende, Fő út, F. János nevű úr háza, kész ennyi. Már Pozsonyban kaptuk meg ezt a címet, de mégis máshova kerültünk. Mert a tótok közül az öregek maradtak, a fiatalok kimentek. Ők semmit nem vittek, csak a batyujukat! Ehhez hozzátartozik, hogy azért nem volt már ház a faluban – hagy mondjam, amit én is tudok. Mert előtte már a mezőkövesdieket betelepítették. Mikor ők [a felvidékiek] odakerültek, akkor, ha azt mondom, hogy a legócskább házat kapták meg. Amikor megkaptuk a házat, csak arra emlékszem, hogy nem nagyon tetszett. Nem ismertük a falut, és hát aztán megtudtuk, hogy sváb, amikor karattyoltunk ott. Nekünk könnyű volt, mert én is jól beszéltem németül, a szüleim meg perfect. Így hamarabb jött a kapcsolat meg a barátság, tudja hogy van. Ha valaki megérti egymás nyelvét, akkor már könnyebb.” (Gy.)

Mit gondol, Önöket miért tették ki Szlovákiából?

„Apukám se politikailag, se erkölcsileg nem csinált semmit. Se bűnöző nem volt, se... szóval semmi ilyen nem volt. Csak a magyarság. Ennek kapcsán csak arra tudok gondolni, hogy mindjárt megszabadulni, és még maradjon a vagyon is.” (Gy.)

*

A Németországba kitelepítetteknel a kezdeti németországi integráció mellett végig jelen volt a visszatérés gondolata. Az elidegenedés, a kiszolgáltatottság, a magány és az egzisztenciális törés valószínűleg olyan nagy volt, hogy nem vállalkoztak volna olyan nagy útra, ha nem tudják, hogy a visszailleszkedés lehetősége megvan. Az egyik indok volt a katona férj hazatérése. Mivel a magyar katonaként szolgálók visszanyerték

házukat, ezért a kitelepített család biztosnak látta az életet Magyarországon. A *ház megszerzése* ugyanolyan egzisztenciális megnyugvást adott a visszaszökött B. családjának, mint amikor Gy.-ék megkapták házukat. Míg B.-nek Solymár a visszakapott „hely” az „énkép” visszaszerzése is volt egyben, addig Gy. számára ez már egy újrakonstruált hazaképet jelentett. A visszaszökés, a törvénytelen migráció racionálisnak számított, ha a visszaszerzett otthon és a haza volt a tét. Csakúgy, mint GY.-nél, a szülők akarata válik dominánssá az események sorában. Ez legjobban a szökés motivációjában jelenik meg. Édesapja magyarnak érezte magát, ezért szülői döntés volt a hazatérés és a nemzeti hovatartozás kérdése is. B. hangsúlyozza rendíthetetlen bátorságát az út során, főleg önmagát megkülönböztetve a gyorsabban fáradó testvérétől. Visszatérő motívum a határon való többszöri heroikus átkelés, majd megérkezés és az újra otthonra találás szikár megjegyzése.

„Mondjam, hogyan jöttünk haza? Gyalog! 2400 kilométert. Elindultunk. Mert a papa haza hívott. Nem jött ki, ő magyar katona volt, ő magyarnak érzi magát, ő nem jön ki. S, hogy jöjjünk haza. [...]. Hát most mit mondjak? 14 éves kislány voltam, a fene tudja, azt éreztem, hogy a szülőkkel együtt kell menni. Érkeztünk áprilisban, s a másik évben március-áprilisban értünk haza. Egy évet voltunk kint. A papámat '42-ben behívták, és nem láttuk egészen addig, amíg haza nem jöttünk. [...] A húgom már alig tudott menni. Mindig azt mondta... egyik házba... este bementünk, egy ilyen parasztházba. Hát ott látták, hogyan nézünk ki, hogy fáradtak vagyunk, s kaptunk tejet meg kenyeret. Utána azt mondták, hogy fekvőhelyük nincsen, de az istállóba aludhatunk. A hazafelé út két hétig tartott. Hát igen. Semmink nem volt, mindig kérdeztük merre van Magyarország. A legtöbbször szabad ég alatt aludtunk. Én semmitől nem félttem. A mama se mutatta, hogy fél, csak a Vilma, az nyavalygott állandóan, mert ez 7 éves volt csak. S egyszer volt, hogy már nagyon sokat gyalogoltunk és megálltunk, és azt mondta, hogy nagyon éhes vagyok, s én egy lépést se megyek tovább. Na és akkor mentünk abba a parasztházba, s ezek tényleg nagyon rendesek voltak. Mondtuk, hogy honnan jövünk, és hogy ki lettünk telepítve. Nem tudták elképzelni sem, hogy ilyesmi lehetséges, hogy a sajátjából kidobnak embereket. Férfi ott sem volt a háznál, csak három asszony. Két lány, a nagymama meg a mama voltak, vagyis négyen voltak. S volt négy vagy öt tehenük, kocsijuk meg lovuk, s az asszonyok csinálták a munkát [...]. Arra emlékszem, hogy ott jöttünk, és egy faluban voltunk két napig, mert nagyon esett az eső, és ezt a falut úgy hívták, hogy Waldorf. Nagyon rendesek voltak a határon. Hát mi mentünk, mondták erre van a határ, s mi mentünk a határ felé. A németek azok kétszer visszavittek minket, akkor elmentünk egy kicsit tovább a németeknél a határ mentén, és akkor harmadszor azok átengedtek a magyar határig. Utána... utána a magyarok megint visszadobtak, és akkor az egyik német azt mondta, hogy majd a váltásnál át tudunk menni, s amikor volt váltás, akkor a németek szóltak, és akkor átmentünk, és akkor már nem kaptak el. S azt tudom még, hogy Komáromig jutottunk, és Komáromban szálltunk fel vonatra. Igen. S amikor leszálltunk Esztergomban, és utána jöttünk Pest felé. S itt szálltunk le a solymári vasútállomáson.”

Milyen érzés volt?

„Hát a fene tudja, otthon voltunk.” (B.)

*

B. családja könnyen visszakapta házát, édesapja volt főnöke segített nekik, valamint a közelebbi rokonok. A találkozás az új lakosokkal ambivalens élmény volt. Szintén megjelenik egy kollektív vélemény és egy személyes tapasztalat is, de ezek látszólag szembenállnak egymással; a „nem örültek nekünk a magyarok” kollektív élménye társul ahhoz a személyes tapasztalathoz, hogy a szomszéd idős, felvidéki személyt még ápolták is. Az „mi” és az „ők” megkülönböztetésére nem a származást, hanem az országot használja jelzőként az elbeszélő: „csehek”. Vagyis nem is svábok, de nem is magyarok. Még itt is kiemelődik a mezőkövesdiekkel való ellentéte. Ez az elhárító mechanizmus élete végéig megmaradt B.-nek, ami jól jelzi, hogy megkülönböztette magát a magyaroktól a visszazökés bátorsága miatt. A „Ti idejöttetek, s házat kaptatok, mi meg házat se kaphattunk” kiemelésével, a magyarokkal szemben a veszteség és az igazságtalanság érzése fejeződik ki. B. szemében a „hely”, az „énkép”, a gyökerek elvesztése és megváltozása, valamint a védekező mechanizmus bűnbakká alacsonyította a magyarokat.

„Nagymamához mentünk először. Ott jó volt, ott volt apám is. A férje, az M. bácsi nem is volt katona, nagyon rendesek voltak. Segítettek, mert volt nekik [...] földjük. A hatóságokkal nem volt probléma. Úgy volt probléma, hogy egyszer a tanácstól jött egy... jaj nem tudom... hogy pakoljunk össze, mert visszavisznek, és a mama akkor azt mondta, hogy csak halva. S akkor visszament, s el volt intézve. Mondta, hogy a férje magyar katona volt, s a papa épp jött haza a munkából, s akkor mondta neki, hogy itt van a férjem, magyar katona volt, fogságban is volt. S azt mondta a papa, hogy lent voltak az utolsó városnál, Aradnál vagy valahol a szerbeknél. Mindegy. Ott voltak négy hónapig, és senki nem mondta nekik, hogy Magyarországon kitelepítették a svábokat, pedig onnan lentről is elvitték a svábokat. S mikor hazajött, nem tudott hazamenni. A mentesítés könnyű volt, mert a rokonok segítettek, de azt már én nem tudom, hogy pontosan hogyan ment. A K. néniék [a zsidó anya] azt mondták, hogy mi megmentettük őket, majd ők megmentenek minket úgy, hogy ők intézték el, hogy még a házat is visszaadták. [A svábok] örültek, hogy hazajöttünk, a betelepítettek azok nem. A szomszédban olyanok laktak, akik szintén kitelepítettek voltak cseszköből, Csehszlovákiából. S akik mögöttünk laktak, ott egy idős néni volt, az meg örült nekünk, mert mi ápoltuk őt. Mert a lánya Pesten dolgozott, de kapta ezt a házat mögöttünk, és kitette ide az anyját, S. néni, így hívták, és az örült, hogy látogatjuk őt. Szóval én nem mondhatnám, hogy hadilábon voltunk velük. Még a következő házban, ott is egy *cseh* család lakott megint... a többiek ebben a kis utcában itthon maradt svábok voltak [...]. Nekik csak nagy szájuk volt. A svábokat mind kitelepíteni, ezt mondták. A mezőkövesdiek, ezek nagyon rondák voltak. Szoktam járni ebbe a nyugdíjas klubba, ott a D. nénivel össze is veszem. Sok sváb megy oda. Ez a D. néni már a gyárban is kikezdett velem, mert ott is együtt dolgoztunk, ez a hatvanas években volt, s már akkor azt mondta, hogy mindegyikünket – mármint a svábokat – ki kellett volna irtani. Erre azt mondtam, hogy benneteket, ti idejöttetek, s házat kaptatok, mi meg házat se kaphattunk. S akkor még neked áll följebb. S akkor jött a klubba, és mellettem lévő szék lett volna szabad, és azt mondta, hogy sváb mellé nem ülök. Mondom ne is üljél, ha te itt maradsz, én hazamegyek. S a második alkalomkor már nem is jött. Mondtam neki, örüljetek, hogy kivitték a svábokat, mit hoztatok Mezőkövesdről? Egy batyut. Az istállóban aludtatok. Azt mondta még a gyárban, hogy a svábok semmit nem hagytak itt, csak az üres házat, mondtam neki, hogy örülj neki, azt megkaptátok, az se járt volna, mert aki elmegey napszámba, és nem tud semmit felmutatni, az nem érdemli meg. Mert ellették és elittátok, mondtam.” (B.)

*

Gy. számára az elveszett „otthont” már nem pótolta az új solymári ház. Az elbeszélés az édesapja élményeivel folytatódik, akivel B. azonosul. A „kitaszítottság” érzését fokozza, hogy még a pénzüket is zárolta a csehszlovák kormány, amiből nem kapott vissza semmit a családja. Akárcsak B.-nél a vagyon elvesztése, a bizonytalanság és az otthon képenek az átalakulása, Gy.-nél is az elveszett hazaképet testesíti meg, amely az otthon szimbólumává is válik.

„Igyekezünk elfelejteni a mély sebeket. Meséltem apámnak, hogy bevonták az iparendélyt, apukám kiszámolta, hogy havi 6000 korona veszteség, beszorozva az idő, kijött 90 000 korona kártérítés. Az itt szerepel is az egyik oldalon. És ő bejelentette ezt az igényét, és amikor a kitelepítési jegyzők, egy szlovák és egy magyar képviselő jött, akik a jegyzőkönyvet megírták, az is ott van. Felül szlovák nyelven, alul magyarul ugyanaz a szöveg, és ott ki is jelölték, hogy az a kárigényünk volt, ami szintén a mai napig nem lett érvényesítve. Akkor van egy másik, egy 1514. Ja, igen! Ugye kereskedésre banktőke nélkül nem lehet. Na, most apukámnak benn volt a pénze a bankban, és egy szlovák barátja, valami bennfentes vagy kapcsolatokkal rendelkező valaki volt, azt mondta, hogy vedd ki a pénzed a bankból, mert zárolni fogják a magyarok bankszámláit. Apukám kivette, és bent hagyott 1514 koronát. Még a szám is nagyon fura, hogy miért, nem tudom. Már nincs is kitől megtudni. De idős fejjel gondoltam arra, hogy azért lehetett, hogy nyoma maradjon, hogy volt ott egy betétünk. Na, most mikor Solymáron voltunk másfél-két évet, anyukám megismerkedett egy hölgygel, aki valamelyik budapesti bankban dolgozott. Akkor jó barátságba kerültek, és akkor anyukámnak eszébe jutott ez a pénz, akkor elmesélte neki. A hölgy nem szólt semmit, benn a munkahelyén szólt a főnökének, hogy ez van, ha lehetne, segítsünk ezen az asszonyon. Megcsinálta a bank azt a kedvességet, hogy kiírt a pozsonyi banknak, mert anyukám megadta a számot, és jött egy válaszlevél, hogy sajnos igen, az ott van, de az ilyen és ilyen rendelet szerint állami tulajdon.” (Gy.)

Igazságtalannak ítéli meg, hogy ott jobban éltek, és itt nem kapta meg azt a lehetőséget?

„Nézzé, néha úgy rám jött, de már egyre kevésbé, akkor nagyon elszomorodtam, de tudomásul kellett vennem, hogy ez van, és nem is vádoltam soha a szüleimet, eszembe sem jutott, hogy még ilyen gondolat sem, hogy jaj, hát miért nem próbáltak vállalni valamit, vagy mit tudom én, hogy ne kelljen eljönni. Ez eszembe sem jutott soha. Nekem ez az elköltözés a családtól, a rokonságtól, az elszakadás az épp elég volt, nem akartam még egyszer. Az talán még rosszabb lett volna, mert akárhová megyek, ott idegen vagyok. Itt mégis, hát Magyarországon... soha nem jutott eszembe. Volt szervezés a faluból, '56-ban is, és nem mentem.” (Gy.)

*

A megpróbáltatások után a hazatérés nem jelentette automatikusan a biztonságérzet visszaszerzését. A karhatalom folyamatos zaklatásai csak akkor szűntek meg, amikor B.-ék visszakapták állampolgárságukat, és munkát kaptak. A családhoz fűződő viszony, a razziaák gyakorisága, az újabb kitoloncolástól és koncepciók perektől való félelem, a más nemzetiségűekkel való konfliktus, a munkának a megbecsülése együttesen járult ahhoz hozzá, hogy a visszazököttek nem érezték biztonságban magukat. A hazatérés után viszont az otthon fogalma is megváltozott, a betelepült magyarok megváltoztatták a község nyelvi környezetét, de B. elmondása szerint sokáig éltek még nyelvi szigetek. Kiemeli, hogy aki a sorsközösségre hivatkozott, és közeledett felé, azt

nem utasította el, de nem fogadta barátai közé a „telepeseket”. Mégis a társadalmi különbségek a solymári németek között is fennmaradtak, és ez B.-t is érintette, amikor egy gazdag fiúhoz ment hozzá. A kommunista időszakban azonban ezek a határok elmosódtak, és az 1961-es téesz-szervezéssel a falusi társadalom felbomlott. B. is egy budapesti gyárban talált munkát, de a megváltozott „hely” és „énkép” ellenére gyermekeinek, unokáinak továbbadta nyelvtudását.

„Ha nem jelentettek fel minket, akkor nem volt baj. Nem féltünk, mert a papámnak nagyon jó családja volt, és résen voltak, s védtek minket. L. bácsi mondta, nem kell félni, mi itt vagyunk. Mert voltak olyanok, akiket visszaküldtek és kivittek, mert sokan visszaszöktek, de vissza kellett menni. Nekem jó volt az ötvenes években, de a férjem rendes ember volt, egész jól megvoltunk. Még akkor is az volt, pedig '50-ben esküdtünk, a nagyobb család gazdag volt, az én apám meg kőműves volt, szegények voltunk. Aztán ellenezték ezt. Nem mondták miért, de nagyon ellenezték. Másoknak mondták, a férjem mondta mindig, hogy a mama már megint megszidott, pedig nem maradt el, mindig hazajött. S az volt a legjobb benne, hogy itt volt a H. néni és a B. bácsi. A B. bácsinak *még szülei se voltak, olyan szegény volt*. Mikor náluk esküvő volt, akkor bementünk a konyhájukba, mert adtunk nekik kölcsön vajlingot. Mint a cigányok, olyan koszosak voltak, s én hazamentem, azt mondtam mamának, hogy „még ránk mondják, hogy szegények vagyunk, mások még koszosabbak. Mert szegények voltunk, de konyhánk nem volt ilyen mocskos. Hát ez volt, még egyszer ne jöjjön ilyesmi, ez a kitelepítés nagy szó volt. [...] Azért nem felejtjük el a németet. Ha megyünk a nyugdíjasokhoz, akkor, ha nincs magyar, akkor nincs magyar beszélgetés. Aztán én már akkor a Goldbergerbe [szövőgyár] jártam, és nagyon jó főnököm volt, akkor még nem voltam 18 éves, s nem lehettem gép mellett, de épp nyugdíjazás volt, azt a főnököm kérdezte, mikor születtem, mondtam, hogy 1930-ban. Ő pedig mondta, nem, te 1929-ben születél, és holnap idejössz dolgozni, és így kerültem a lenyomóhoz, gépre kerültem. Jól kerestem, de három műszakot nyomtam.” (B.)

A családon belül németül beszéltek?

„Igen. [...] A falun belül bárhol, most is, ahol lehetett. De az üzletekben, ott nem lehetett. A hegyen, ott voltak a H.-ék, oda jártunk vásárolni, és ott csak svábul mondtuk. Ennek a H.-nak is ki lett telepítve a családja. Ott vettünk mindent, csak húst nem. Nem hiszem, hogy német mise lett volna, mert nagyon ellenezték, akik idejöttek meg a vezetők. A K., ezek ronda disznók voltak. Meg az L., annak is megmondtam a magamét. Nem volt iskolája neki, és ő volt a diszpécser, és amikor éjszakások voltunk, és elkezdett fogdosni, mondtam neki, menj innen. Erre megkérdezte miért haragszol rám. Mondtam neki, azért haragszom, mert idejöttetek, és nem hagytok most se békében, pedig látni nem akarom. Azt mondja, ő tudja, de neki itt kell dolgoznia. De ezeknek nem kellett dolgozni, és kaptak egy nagyon szép házat. Új házat kaptak! A magyarok közül nem igazán volt barátom, barátnóm, amikor dolgozni kezdtem járni, ott volt ez a J., aki pedig mezőkövesdi volt, azzal olyan jól kijöttünk. Azt mondta, ő nem tehetett arról, hogy ők onnan eljöttek, mert ott is tönkrementek a gazdaságok. Örültek, hogy idejöhettek, mert nem volt kenyerük [...]” (B.)

Gyermekeit tanította tudatosan svábul?

„Igen. Nem tudatosan, így beszéltem hozzájuk. A fiam most is tud. Az ő gyerekei, hát érteni értenek, mert a mama csak svábul beszélt hozzájuk, az én mamám. A gyerekek anyja, az is sváb lány, de annak az apja is magyar volt, tehát megérti a svábot, de beszélni nem nagyon tud. De itthon csak svábul beszélünk.” (B.)

*

Gy.-éknek ugyanúgy be kellett illeszkedniük, mint a hazatért B.-éknek. Mégis ők sem kedvelték az első betelepülő mezőkövesdi telepeseket. Míg a németek részéről a legfőbb sérelem az volt, hogy ingyen megkapták a házaikat, addig a felvidékiek azt rótták fel, hogy mások jobb házakat kaptak, mint ők. Mivel a család szétszakadt, és a dik-tatúra lehetlenné tette az utazásokat, ezért kérdéssé vált, hogy hogyan tartsák a kapcsolatot rokonaikkal. Az első találkozás után viszont keserű volt, hogy a rokonok már szlovákoknak érezték magukat, amely csak rontott Gy. elveszített hazaképén. B. szintén meglátogatta rokonait Németországban, és visszatért megpróbáltatásainak helyszínére, ahol szívesen látott vendéggé vált.

„Meglátogattuk a rokonaikat is, de valahogy nem tudom, szégyelltek, féltek... Az unokahúgom férje, a rokonom, hogy került vele össze, nem is akartam firtatni, egyszer csak azt mondja, amikor kint voltunk nála, hogy mi *szlovakik* vagyunk. Mondom, mi-csoda? Ezt még egyszer ki ne ejtsd, mert itt váglak agyon! Hát illet mond nekem a rokonom, hogy mi szlovákok! Az anyád szentségét! Meg is szakítottam a kapcsolatot. Szóval ilyen dolgok is voltak... Szegény unokahúgom itta meg a levét, mert mi nagyon szerettük egymást, nagyon jó volt a kapcsolat. Kint voltam egyszer náluk, kihívtak, hogy már menjek ki, kimentem. Volt egy nagy bál, és ott végig táncoltam vele. Nagy táncterem volt, keringőztünk. Nagyon szerettem keringőzni. Évekig mondta, hogy büszke is volt, hogy magyarországi rokonával táncol. A férje meg ilyen hülye volt. Na, most mit csináljak? [...] Nézze, a mezőkövesdiekkel nem nagyon kerültünk össze. De a felvidékkel és a svábokkal jó volt a viszony. A mezőkövesdiekkel valahogy nem passzoltunk egymáshoz, vagy mit tudom én. Nem volt harag, nem volt izé, úgy szevasz, jó napot. De az, hogy összejövünk, az nem volt.” (Gy.)

„A hetvenes évek elején voltam kint. Az S. néniéknél voltunk, nagyon jó volt, a *Fraut* is meg akartam látogatni, de nem élt már. Az egyik lánya megmaradt, s ők megismertek, akkor már férjnél volt, és gyereke volt. Örült neki, azt mondta, jól van, hogy hazaértünk, mert olyan sokat gondoltak ránk, hogy most utána, se kocsi, se semmink nem volt, csak ennivalónk. A nyolcvanas években másodjára voltunk kint, akkor is mindenki szívesen fogadott, akkor már a férjemmel együtt voltam kint, akkor az ő rokonaihoz is elmentünk, Tallerékhez. 14 napig voltunk. Aztán ők jöttek haza, mi előbb mehettünk ki, mint ahogy ők jöttek. De már semelyik se él, se a barátnőim, se senki.” (B.)

*

Mivel Gy. családja értelmiségi volt, ezért a szervezés terén is megmutakozott a család tevékenysége; később sportszervezetet, majd a rendszerváltás után pártot is alakítottak. A közösségépítés elől nem zárkóztak el a felvidéki családok annak ellenére, hogy az elszakadás fájdalma örökre megmaradt. Ugyanígy történt a sváb családdal, B.-ékkal is, azzal a különbséggel, hogy ők otthonról indultak el, és haza is érkeztek, éppenséggel csak a haza, az otthon változott meg. Más lett a nyelv, más a környezet.

E két történet egymás mellé állításával két céloom volt: egyrészt, hogy megmutas-sam, a kollektív büntetést a szüklátóköri politikai érdekek vezették, másrészt ennek a „büntetés(ek)nek” a személyes, empirikus megjelenését szerettem volna érzékeltetni. A szlovákiai magyarok és az *ungarndeutsch* nemzetiség a második világháborút követő hatalmi játszmák metszéspontjába kerültek, mondhatni elszenvetői lettek. A politikai erők és azok képviselőinek hatalomért folytatott harca mind Csehszlovákiában, mind Magyarországon a kisebbségek ellen fordult. A retorzió indoklása ugyanaz volt: ezek

a kisebbségek a többségi nemzet ellen fordultak, hazaáruló magatartásuk volt. Éppen ezért a kollektív büntetést lehetett rájuk alkalmazni. A magyar kormány azonban hazai és külföldi szinten a német kitelepítést és a szlovák-magyar lakosságcserét is igyekezett külön kezelni. Az összefüggések viszont nemcsak a politikatörténetben, hanem az egyéni emlékezetben is megjelentek. Megállapítható, hogy a nemzetiségi lét változásával létrejött egy újfajta *Én*-kötődés. A kitelepített magyarok egész életükben (még a második-generáció is) felvidékieknek is érezték magukat, ugyanúgy, ahogy a svábok nagy része is magyarnak és németnek vagy *ungarndetuschnak* mondja és mondta magát. Ez a kettőség tehát főleg a közösséghez (vagy faluhoz) és tájhoz kötődik, az emlékezés térképeiben mai napig is megvan. A „hely”-kép és az „én”-kép összetartozott ezekben az elbeszélésekben. Solymár mint település az elvesztett és meglett otthon pontja e két történetben. Míg Gy. helyettesítő hazaként valamiféle idegen otthont kapott, addig B. számára Solymár már egy „idegenebb” otthont mutatott. A hasonló sors és elbeszélő struktúra, a jogfosztások ténye és főleg a magántulajdon „ellopása” az, amely a magja azoknak a narratív elemeknek, melyekből a közös „emlékezet” felépül. Az „otthon” és a „haza” szerepe, mint más interjúban is,³¹ itt is *hiányként* jelenik meg, mint identitásképző erő. A sváboknál ez az „otthon” a szimbolikus, elvesztett haza képe, amely a megváltozott etnikai összetétellel folyamatosan elhalványult. A felvidékieknél pedig az elvesztett szülőföld hiánya.

Ezen interjúk legnagyobb tanulsága, hogy az eltérő kultúra, az eltérő táj, beszéd és felfogás mellett ezek az emberek életükben (talán soha) nem vették észre, hogy *valójában több köti őket össze, mint ami elválasztja*. Az egyéni sors és a kollektív emlékezet mintája ugyanis meglepően hasonló e két elbeszélésben. Sajnos a mai napig (éppen azon a településen is, ahol a két interjúalanyom élt) létezik ilyen dimenziókban politikai szűklátókörűség, amely egymás ellen hangolja e két sorsot, amiről egyre kevesebb szó esik. Remélhető, hogy ezek a visszaemlékezések és közreadásuk megőrzik azt a személyességet, amely nem engedi, hogy ostoba politikai szólamok, illetve megcsontosodott emlékünnepek és rítusok közé avanzsálja a második világháború utáni elűzések eseményeit. Mert erre a *magyar* helytállásra büszkék lehetünk.

FONTOSABB IRODALOM

Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945–1950*. Bp., 1988, Kossuth Kiadó = Balogh 1988.

Gerhard Seewann: *Geschichte der Deutschen in Ungarn, Band 2: 1860 bis 2006*, Marburg, 2012. Herder Ins.= Seewann 2012.

Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, 1993 = Tóth 1993.

Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Bp., 2008, Gondolat Kiadó = Tóth 2008.

Feitl István (szerk.): *A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság Jegyzőkönyvei, 1945–1947*. Bp., 2003, Napvilág Kiadó = Feitl 2003.

Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, 2007, Kalligram = Vadkerty 2007.

Zombory Máté: *Az emlékezés térképei*. Bp., 2011, L'Harmattan.

³¹ Vö. Zombory Máté: *Az emlékezés térképei*. Bp., 2011, L'Harmattan, 172–182.